

دریغا ابوالقاسمی!

محمدتقی راشد محصل (فرهنگستان زبان و ادب فارسی)

دکتر محسن ابوالقاسمی استاد زبان‌های ایران باستان بهمن‌ماه ۹۷ در تهران درگذشت. فقدان استاد ضایعه‌ای بزرگ برای جامعه علمی کشور، به‌ویژه زبان‌ها و فرهنگ ایران باستان است. ایشان بیش از شصت سال از عمر خود را به کار تدریس در مقاطع مختلف تحصیلی و بالاخص دوره‌های تکمیلی زبان‌شناسی ایرانی، ادبیات فارسی و ادیان ایران باستان گذرانید و آثار ارزشمندی به زبان فارسی برای هر درس تألیف و تصنیف کرد و دانشجویان را در این زمینه‌ها از مراجعه به کتاب‌های نوشته‌شده به زبان‌های دیگر بی‌نیاز کرد، دانشجویان برجسته بسیاری پرورش داد که در دانشگاه‌ها و سازمان‌های پژوهشی عالی منشأ خدمات ارزشمندی هستند. دکتر ابوالقاسمی در کار تدریس و هر کار دیگری که به عهده می‌گرفت صادق و صمیمی بود، با نظم و ترتیب آن را به پایان می‌برد. در کارهای برنامه‌ریزی تحصیلی و شکل‌بخشی به دوره‌های تخصصی زبان‌های ایرانی به‌ویژه در چند سال تعطیلی دانشگاه‌ها بسیار فعال بود و اگر زحمات او و همکارانش نبود در نظام تحصیلی دوره‌های زبان‌شناسی اختلال یا تأخیر پیش می‌آمد. در حقیقت اقدام به‌موقع او و ایستادگی و اصرار بر گنجاندن هر دو گرایش زبان‌شناسی یعنی زبان‌شناسی همگانی و فرهنگ و زبان‌های باستانی در نظام

تحصیلی دانشگاهی و پی‌گیری آن تا مرحله تصویب نهایی مرهون کوشش‌های ایشان است و خدمتی است که نباید نادیده انگاشته شود.

از نظر رفتار شخصی با همه دانشی که داشت بی‌ادعا و فروتن و به مناصب دنیایی بی‌اعتنا بود، علی‌رغم ظاهر نفوذناپذیر و جدی و گهگاه تندی که داشت، قلبش صاف و پرمهر بود. دانشی مردی بود به دور از فضل‌فروشی و غرور. حافظه‌اش قوی و در تدریس کوشا و دقیق بود و آن را هدفی والا می‌شمرد. دقیقه‌ای از ساعت درس را از دست نمی‌داد، سخن کوتاه، قاطع و سنجیده می‌گفت، مردی بود بزرگ، خودساخته و درس‌خوانده. دوره دبستان را در ملایر گذرانید. سال ۱۳۲۸ به تهران آمد. دیپلم ششم ادبی را در دارالفنون گرفت. دوره لیسانس ادبیات فارسی را در دانشگاه تهران به پایان برد و شاگرد اول شد. در نزد استادانی چون روان‌شادان فروزانفر، قریب، خانلری، پورداوود، کیا، صفا و دیگر استادان گروه ادبیات فارسی درس خواند. دوره دکتری ادبیات فارسی را آغاز کرده و واحدهایی از برخی دروس را امتحان داده بود که با تأخیر چند ساله از امتیاز شاگرد اولی خود استفاده کرد و برای تکمیل آگاهی‌های علمی و تخصصی در زبان‌های کهن ایرانی به انگلستان رفت و در مدرسه زبان‌های شرقی لندن نزد خانم بویس، دیوید مکنزی و دیوید بیوار زبان‌های دوره باستان و میانه را به خوبی آموخت و در سال ۱۳۴۴ به تهران بازگشت و در بنیاد فرهنگ ایران به کار پژوهشی پرداخت. این بازگشت مقارن جدا شدن گروه زبان‌شناسی از گروه ادبیات فارسی دانشگاه تهران بود. دکتر ابوالقاسمی با گذراندن دوازده واحد درسی رزیدنسی به توصیه استاد زنده‌یاد محمد مقدم پایان‌نامه دکتری خود را «درباره زبان آسی» برگزید و در سال ۱۳۴۵ از آن دفاع کرد و از سال ۱۳۴۶ به عضویت هیئت علمی گروه زبان‌شناسی دانشگاه تهران درآمد. در کنار مشاغل آموزشی که مدیریت گروه‌های فرهنگ و زبان‌های باستانی در دانشگاه تهران و دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات بود، تدریس و تألیف را تا آخرین روزهای زندگی ادامه داد.

دکتر ابوالقاسمی قائم‌مقام زنده‌یاد دکتر خانلری در پژوهشکده فرهنگ ایران نیز بود، این پژوهشکده در مقطع تحصیلات تکمیلی در سه رشته «فرهنگ و زبان‌های باستانی»، «ادبیات

فارسی» و «تاریخ» دانشجوی تمام وقت می‌پذیرفت. و در حقیقت یک سازمان آموزشی - پژوهشی بود که هم استادان بزرگ و صاحب‌نامی در آن به تدریس دعوت می‌شدند و هم دانشجویان فعال و علاقه‌مندی داشت که زیر نظارت مستقیم استاد ابوالقاسمی به کارهای پژوهشی می‌پرداختند.

چند نفر از دانش‌آموختگان دوره کارشناسی ارشد فرهنگ و زبان‌های باستانی این پژوهشکده برای گذراندن دوره دکتری به آلمان اعزام شدند. استاد ابوالقاسمی نیاز دانشجویان را به کتاب‌های آموزشی به زبان فارسی به‌ویژه در زمینه زبان‌های باستان احساس می‌کرد و از این رو کتاب‌های خود را براساس برنامه‌های درسی و سرفصل هر درس و هر رشته می‌نوشت. این آثار غالباً از طریق سازمان متون درسی (سمت) به دفعات چاپ و منتشر شده است. برخی از این کتاب‌ها مانند دستور تاریخی زبان فارسی، راهنمای زبان‌های ایران باستان (دو جلد)، شعر در ایران پیش از اسلام و تاریخ زبان فارسی نوشته‌هایی ارزشمند است که با آثار مشابه غربی‌ها پهلو می‌زند و دانشجو را از مراجعه به کتاب‌های خارجی که غالباً کمیاب‌اند و برای استفاده مبتدیان مناسب نیستند، بی‌نیاز می‌کند. در سال‌های تعطیلی دانشگاه‌ها دکتر در زیرزمین خانه خود که کتابخانه شخصی ایشان نیز بود، گروهی از استادان و پژوهشگران را به همکاری فراخواند و مقدمات تهیه فرهنگی را فراهم کرد که یک جلد آن با نام قاموس از سوی انتشارات مرکز پخش بنیاد قرآن در سال ۱۳۶۴ منتشر شد اما ادامه آن به سبب اشتغال اغلب اعضا به تدریس، ادامه نیافت.

زنده‌یاد به گفته خودش نخستین کسی بود که در بنیاد فرهنگ ایران به عنوان پژوهشگر به کار مشغول شد و یادداشت‌هایی را که در انتشارات فرانکلین برای تدوین فرهنگ تاریخی زبان فارسی به‌وسیله استادان زنده‌یاد مینوی و زرین‌کوب نوشتن آنها آغاز شده بود با همکاری چند نفر از پژوهشگران در بنیاد ادامه داد که یک جلد آن زیر نام فرهنگ تاریخی زبان فارسی چاپ و انتشار یافت و اکنون نیز ادامه کار را پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی به عهده دارد.

نخستین مقاله استاد در سال ۱۳۴۸ در مجله سخن با نام «واژه‌سازی در زبان فارسی» به

چاپ رسیده و اولین کتاب ایشان دربارهٔ زبان آسی است که پایان‌نامهٔ دکتری ایشان بوده و با دستخط زیبای آقای دکتر محمدعلی صوتی انتشار یافته است.
با درگذشت دکتر ابوالقاسمی زبان‌های ایران باستان پشتوانه و حامی بزرگ و استادی تأثیرگذار را از دست داد. یاد و نامش گرامی باد و روانش شاد.